

5. Роль сім'ї та Церкви у збереженні духовності та національних цінностей в умовах трудової міграції

Максим Бондаренко

Особливості психологічної підтримки родин мігрантів

Автор статті розглядає особливості порадиництва (розмови з родинознавцем, психологом чи душпастирем, в якій клієнт отримує від порадичника відповідь на конкретні запитання чи запити) в контексті міграційних процесів.

The author of the article looks through the peculiarities of advising (talks to the specialists of family problems, psychologist or a priest, in which a client become from adviser an answer on his concrete questions or needs) in the context of migration processes.

Загальні особливості порадиництва в контексті міграції. Відомо, що порадиництво є формою розмови з родинознавцем, психологом чи душпастирем, в якій клієнт отримує від порадичника відповідь на конкретні запитання чи запити з якими він зголосився [8]. Порадиництво не є психотерапією, але може бути якісним підготовчим вступом до неї. Суттю порадиництва є корекція вчинків виховного характеру, яка по відповідальному і послідовному впровадженню клієнтом у власне життя простих, але логічних методів, має привести до позитивних змін у системі родинних взаємостосунків. Суттєвою відмінністю порадиництва від психологічного консультування є моральна оцінка вчинків/поведінки клієнта [10]. Порадиництво використовує персоналістичний підхід* – сприйняття особи такою як вона є, з прагненням правдивого добра для неї [7]. Це, насправді, не має нічого спільного зі схваленням його поведінки, яка може суперечити певним сповідуваним цінностям чи моралі. Тобто, даємо належну моральну оцінку вчинкам, але не засуджуємо особу.

Виділення родини мігрантів як особливого об'єкта уваги родинознавців зумовлено, зокрема, наступним: потреби сімей, в яких хтось із членів подружжя (чи обидва) повернувся після років перебування за кордоном до України, відрізняються від типових непорозумінь і викликів, які виникають на побутовому ґрунті. Звичайно, такі глибинні проблеми, як відсутність діалогу у подружжя, труднощі з вихованням дітей чи втеча від реальності, зловживання алкоголем, на жаль, притаманні нашому суспільству. Наслідки спільні, але корінь негараздів – інший. Адже саме трудова хвиля міграції загострила існуючий сьогодні конфлікт цінностей як у родинному середовищі, так і на особистісному рівні.

Якщо говорити про категорію трудових мігрантів та їхні родини як про об'єкт уваги родини, то в цьому випадку основний акцент має робитися на обізнаності порадичника як у сфері соціальних послуг в Україні, так і в тому середовищі, з якого виходить/перебуває/повертається мігрант. Найкращими «порадиниками» здебільшого стають ті мігранти, які успішно (тобто позитивно) завершили власний процес реінтеграції та здобули відповідну освіту з психології, ґрунтовно орієнтовані в галузі соціальної роботи. Порадиник, як первинний терапевт, повинен бути свідомий відповідальності та володіти професійними навиками фахового розпізнавання запиту: тобто вміти допомогти клієнту чітко сформулювати проблему,

віднайти причину негараздів (якщо це відповідає компетенції особи порадичника), вміти зняти первинний тривожний стан клієнта та скерувати його до експерта (психотерапевта, юриста чи медика) для подальшого вирішення проблеми. Тому, як вже зазначалося вище, важливим досвідом для порадичника є його особиста (або когось із родинного кола) приналежність у минулому до міграційного середовища. В цьому разі важливим є факт позитивного проходження реінтеграційного процесу (примирення з новим життєвим етапом після повернення) самим порадиником.

Професійний порадиник спільно працює з клієнтом для розкриття проблеми, готує його до усвідомлення відповідальності за власний вибір, показуючи увесь спектр можливих шляхів виходу із ситуації. Дає своєрідний «компас» – набір цінностей і вмінь для усвідомлення й відчуття своїх переживань та життєвих ситуацій [6], допомагає клієнту зрозуміти своєрідну «мову любові» [5], – вміння розуміти й виразити почуття на найбільш зрозумілій їй «невербальній» мові. Критерієм успішності процесу порадиництва є усвідомлення клієнтом особистої спроможності й відповідальності за прийняття важливих для його життя рішень, а також за реалізацію певних дій.

Класичне консультування, порадиництво та мігранти. Як вже раніше зазначалося, порадиництво родин мігрантів є спробою адаптування класичного сімейного консультування до потреб, спричинених явищем новітньої трудової міграції. Йдеться про здатність фахово розрізнати й адекватно реагувати на нові, ще донедавна невідомі прояви та стани в соціально-психологічному консультуванні, в котрому опиняються люди з досвідом перебування на заробітках за кордоном. При цьому ні в якому разі не йдеться про вибірковість мігрантів як особливої групи, яка найбільше потребує допомоги родинознавця. Тут ми маємо на увазі лише відповідь на потреби часу, розуміння того, що з'являються нові виклики, на які слід належним чином реагувати. Тобто консультування мігрантів та їхніх родин є своєрідним відгалуженням на базі класичного консультування [1]. Так, на потребу часу нещодавно була досліджена та опрацьована згаданим вже доктором Ендрю Суліваном психологія повертання, чи так званий феномен «реінтеграційного шоку». Більш детально про це, як і виклики адаптування до нового середовища, можна почитати у книзі порадичника «Відчуваючи серцебиття мігранта» [4].

Категорії клієнтів порадень для родин мігрантів. Працівники родинних порадень зорієнтовані як на індивідуальну

* «Особа є таким добром, що властивим та повновартісним стосунком до неї є виключно любов» (переклад автора статті) [7].

роботу з клієнтом, такі і на роботу з усією родиною як цілісним «організмом». Що стосується мігранта, як особистості, то тут можна виділити декілька категорій клієнтів, з якими доводиться мати справу організаторам та працівникам порадень для родин мігрантів: потенційні мігранти, дійсні мігранти, повертанці, іммігранти [2].

Потенційні мігранти – ті, які планують свій виїзд за кордон на заробітки. В цьому випадку порадинику доведеться вести роз'яснювальну роботу з таких питань, як оформлення документів, чітке окреслення цілей, пріоритетів, превенція трудової експлуатації чи навіть торгівлі людьми тощо.

Дійсні мігранти – ті, які на даний момент перебувають за кордоном. У роботі з цією категорією основний акцент робиться на організації процесу комунікацій та підтримання якісного й регулярного діалогу з родиною, звичайно, по мірі можливостей.

Повертанці – особи з досвідом міграції, які повернулися додому. В цьому випадку основна увага порадиника має бути звернена до знаходження ефективних способів налагодження діалогу в родині, підвищення самооцінки мігранта, а відтак – відновлення його авторитету серед близьких, якщо цей авторитет з якихось причин було втрачено.

Іммігранти – особи, які приїхали тимчасово чи на постійне місце проживання до України. Окрім часового визначення та легального статусу, зазвичай іммігрантів поділяємо на: а) біженців; б) іноземних студентів. Власне іммігранти можуть бути також серед індивідуальних клієнтів порадень. У цьому випадку ключовою буде певна проблематика інтеграції в українське суспільство: юридична, культурна, емоційна тощо.

У перших трьох випадках, тематика родини залишатиметься однією із ключових, а сама родина (чоловік / дружина, діти, батьки та інші родичі) – об'єктом ретельної уваги порадиника (проблематика сприйняття особи мігранта, комунікації з ним особисто і всередині родини без нього, заміна соціальних ролей та її наслідки тощо). Додатково, друга і третя категорія може містити досвід трудової експлуатації чи торгівлі людьми. Особливо в останньому випадку такого типу порадицтво стає додатковим викликом і вимагає підвищеної фахової підготовки порадиника.

Відчуття й почуття мігранта. Перш за все – це емоційне відчуження, спричинене зміною культурного простору. Адже відстань множена на час є реальною загрозою для цілісності родини. У даному випадку, тільки часті та якісно активні, по можливості фізичні контакти, дозволять зберегти реальний зв'язок з родиною [4]. Відчуттю відчуження, через занедбання активно-якісного спілкування, сприяють, загально розповсюджені: а) «забіганість» (заклопотаність, завантаженість, зайнятість) – особа не встигає сконцентруватись та визначити пріоритети; б) агресивно нав'язувані матеріалістичним світом нігілізм та консумпціонізм – споживацтво як пріоритет потреби «мати» над «бути» [7]; в) конфлікт пріоритетів у самій особі (на противагу сповідуваним цінностям).

Специфіка реінтеграційного шоку. Шок реінтеграції або психологічний стан повертанця можна окреслити одним простим висловом – «чужинець в обох місцях» [4]. Вирушаючи за кордон, особа зробила у своїй пам'яті немовби «фотокартку» тих, кого кохала і, можливо, того середовища, в якому вона проживала. Після довгого часу перебування за кордоном, у мігранта відбуваються зміни як особистого характеру (трансформація цінностей) так і сприйняття суспільства. Мігрант починає бачити і думати

як автохтонні мешканці країни. Звісна річ, і батьківщина з її рідними та домівкою на місці не стоять протягом років його відсутності. Тому після повернення відбувається шок, адже ані сам повертанець, ані його рідні, не усвідомлювали можливої наявності помітних змін, як особистісного, так і суспільного характеру.

Фактори загострення шоку реінтеграції: тривала відсутність, велика культурна відмінність між середовищами, неусвідомлення переживання власних емоцій, нерозуміння сім'ї та друзів (через відсутність знань, милосердя й терпеливості [4]).

Допоміжні фактори [9]: помилкові (нереальні) очікування, як з боку особистості, так і з боку родини чи друзів; страх та стереотип несприйняття (рідними) невдачі (покоювання повернутися невдахою); синдром «прихованого мігранта» – на перший погляд, ніби усе добре, адже людина повернулася, але у внутрішньому світі особистості відбувається боротьба через усвідомлення «інакшості».

Варіанти розвитку події [9]: особа знову «втікає» за кордон, перетворюючись на «вічного мігранта»; особа «опускає руки» (алкоголізм, «пливе за течією», існує без особливих надій та сподівань); особа (зріла особистість) кидає виклик реальності і перемагає (часто з допомогою близьких та у супроводі духівника чи порадиника).

Практичний аспект порадицтва. Як уникнути небажаних наслідків? Рішення про виїзд за кордон має прийматись виключно у родинному колі з урахуванням думки та спільним затвердженням усіма членами родини. Особа, що виїжджає, повинна чітко окреслити ціль, зважити всі позитиви й негативи та визначити часові рамки виїзду. Надзвичайно важливою є поінформованість (з перевірених джерел) про умови і особливості майбутньої праці за кордоном. У процесі міграції особа повинна уникати навмисного продовження свого перебування за кордоном, у тому числі й апеляцій до того, що повернеться на батьківщину тоді, коли там «стане ліпше жити» [3].

Щоб людина краще пристосувалася до обставин життя в умовах нового для неї культурного середовища, необхідно не боятися інтегруватися в іншу культуру, а намагатися успішно адаптуватися, на противагу повній асиміляції. Або не замикатися лише на собі, творячи «гетто земляків» [2]. Успішна адаптація – це інтеграція в нове суспільство, але зі збереженням власної ідентичності, як своєрідний приклад християнського космополітизму. Особа не повинна боятись зосереджувати контакти лише на «земляках», але вона повинна шукати осіб для комунікацій за критерієм спільних цінностей. Тоді питання щодо етнічної приналежності співрозмовника чи товариша (з України, з діаспори, чи місцевого автохтона) буде другорядним. Важливо також, щоб нові друзі були добре орієнтовані у соціокультурному просторі перебування мігранта. Важливим є також розставлення пріоритетів та поступове осягнення і розуміння поставлених цілей.

Щоб у цих пошуках не загубити себе, людина повинна пам'ятати про наявність особистих життєвих цінностей (віра, моральна стійкість); мати підтримку близьких (рідні та друзі), а також фаховий духовний супровід. Важливо відвідувати групи взаємопідтримки (найкраще під опікою тих, які вже позитивно пережили особистий міграційний шок). Особа повинна розвинути уміння помічати й застосовувати позитивний досвід з пережитого за кордоном та з розвинутою емоційною зрілістю реагувати на негаразди «тут і зараз». Важливим є наявність хобі (вміння позитивно релаксувати

й творчо проводити вільний час), ведення власного щоденника як своєрідної медитації (аналіз почуттів, думок і подій). Не можна замикатись лише на собі, необхідно брати участь у громадському житті та житті церковної спільноти. Натомість хорошою допомогою в період реадaptaції є розвиток власної справи із залученням локальних ресурсів [4].

Загальні настанови щодо явища міграції в практиці сучасного порадиництва. Для родинознавця, що займається консультуванням родини мігрантів, піддатись на дискусії про позитив чи негатив міграції, нагнітання емоцій, було б не лише втратою часу, але й великою помилкою. Тому в практиці сучасного родинознавства трудова міграція розглядається як об'єктивне явище, яке в українському суспільстві має свої специфічні прояви і на яке потрібно спокійно та чітко виробити власну «вакцину». Йдеться про необхідність зайняти гідну життєву позицію, уникаючи помилкових і занадто емоційних закидів, зокрема, «нікого нікуди не пускати», чи то до негайного повернення всіх мігрантів додому. І тут, власне, проявляється роль порадиника, професійний обов'язок якого полягає в тому, щоб допомогти віднайти самій людині сенс свого життя, у співпраці з самим

клієнтом відкоригувати й актуалізувати справжні життєві цінності та пріоритети. Тільки в такий спосіб є шанс відновити й зберегти гармонію та єдність у родині як первинній клітині суспільства.

1. Айви А. Е. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники: Практическое руководство / А. Е. Айви, М. Б. Айви, Л. Саймэк-Даунинг. – М., 1999. – 487 с. 2. Іванкова-Стецюк О. Спільнота як дім. Матеріали дослідницького проекту «Церковна громада як активна форма організації життя українців в умовах трудової міграції» / Оксана Іванкова-Стецюк. – Львів, 2010. – 68 с. 3. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни Європейського Союзу та Російська Федерація) / Марков І., ерм. Бойко Ю., Іванкова-Стецюк О., Селешук Г. та ін. / За ред. І. Маркова. – Львів: Карітас України, 2009. – 259 с. 4. Суліван А. Відчуваючи серцебиття мігранта: 50 надзвичайно важливих питань та відповідей католицького психотерапевта для заклопотаного душпастиря / Андрій Суліван. – Львів: Комісія УГКЦ у справах мігрантів, 2009. – 112 с. 5. Чепмен Г. П'ять мов любови у подружжі / Гері Чепмен. – Львів: Свічадо, 2008. – 192 с. 6. Юзеф А. Світ наших почуттів / Юзеф Августин. – Львів: Свічадо, 2007. – 96 с. 7. Karol Wojtyła. Miłość i Odpowiedzialność / Karol Wojtyła. – Lublin: KUL, 1986. 8. Krajewska M. Poradnia Rodzinna / Magdalena Krajewska. – W: P. Antoniego, Wrocław, 2010. 9. Salzman B. What and who is waiting for migrants after returning to Ukraine? / B. Salzman, H. Seleshchuk, A. Sullivan, M. Bondarenko, O. Ivankova-Stetsiyk. – Caritas Austria, 2009. 10. Studia nad Rodziną. – Półrocznik. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2002. – Nr 2 (11).

Світлана Кагамлик

Українські церковно-просвітницькі осередки в Росії другої половини XVII–XVIII ст.

У статті аналізуються витоки формування, особливості функціонування та значення діяльності українських церковно-просвітницьких осередків в Росії, зокрема, гуртка Єпифанія Славинецького у другій половині XVII ст. та архієрейських – у XVIII ст.

The origins of formation, peculiarities of work as well as the role of activity of Ukrainian church and educational centres in Russia are analyzed in the article, in particular the group of Yepifaniy Slavynetsky of the second half of the 17th century and the Bishops' ones of the 18th century.

Як наслідок міграційних процесів, що охопили українське духовенство, у середині XVII ст. в Росії починають формуватися церковно-просвітницькі осередки, в яких зосереджуються інтелектуальні здобутки української освіти і культури. Досліджуючи ці процеси, вчені приходили до аналогії з подібними в історії явищами, коли один народ, залежний у військовому і політичному плані від іншого народу, впливав на нього своїм значно вищим рівнем культури. Зокрема, Ф. Терновський зазначав у цьому зв'язку: «Как в последние времена римской республики побежденные греки во множестве являлись в Рим, чтобы быть учителями своих победителей, так и сыны не успевшей создать свою политическую самостоятельность Малороссии, стремились на север – к центру русского могущества, в качестве носителей просвещения и духовных руководителей в странах московских» [15, с. 272].

Відроджений на початку XVII ст. Київ з його відкритими до західних культурних впливів осередками – Печерською Лаврою та Могилянською Академією, склав яскраву протиприкладну ізолюваність від Європи Російській державі, де панував, за визначенням академіка А. Пипіна, «церковний фанатизм, ворожість до науки, впертий застій, моральне здичавіння» [2, с. 129]. Саме тому в далекосяжних планах Київського митрополита Петра Могили мав місце план культурного впливу Києва – авторитетного православного центру східного слов'янства (з його віковими традиціями) і носія західної культури – на єдиновірну, але культурно відсталу Москву. Проте його спроба запровадити у 1640 р. в Москві вищу школу за київським взірцем не знайшла тоді позитивного відгуку в російських правлячих колах [5].

Ситуація поступово змінюється з обсадженням патріаршого престолу Никоном (1640–1667). Освічений і переконаний прихильник ідеї «Москва – III Рим», Никон намагався реалізувати її, перетворивши Москву в культурний центр православних всього світу. Під його впливом у вересні 1648 р. цар Олексій Михайлович звернувся в Києво-Печерську лавру, як провідний осередок київських учених, з проханням послати до Москви одного із знавців грецької та латинської мов для виправлення і перекладу Біблії. Чернігівський єпископ Зосима Прокопович, котрий тоді проживав у Лаврі, займаючи досить скромне призначення блюстителя печери св. Антонія, не дав відповіді, очікуючи повернення з Варшави Київського митрополита Сильвестра Косова. Згодом (у травні 1649 р.) цар звернувся з повторним проханням вже до самого преосвященного, назвавши конкретних осіб – Арсенія Сатановського і Дамаскіна Птицького, котрі «божественнаго писання вѣдуци и еллинскому языку навичны, и с еллинского языка на словенскую речь перевести умеют, и латинскую речь достаточно знают, и нашему царскому величеству такіе люди годны...» [14, с. 17].

У відповідь на це звернення у червні 1649 р. з Києва в Москву направили першу групу українських вчених з могилянської освіти. Замість печерського монаха Дамаскіна Птицького разом із Арсенієм Сатановським поїхав інший лаврський діяч – на той час професор Києво-Могилянської колегії Єпифанія Славинецький, високі «познання» і «ученість» котрого засвідчувала адміністрація Печерського монастиря. Зосередившись в Андріївському монастирі, київські вчені провели надзвичайно плідну літературну працю: на основі звірених із слов'янськими і грецькими